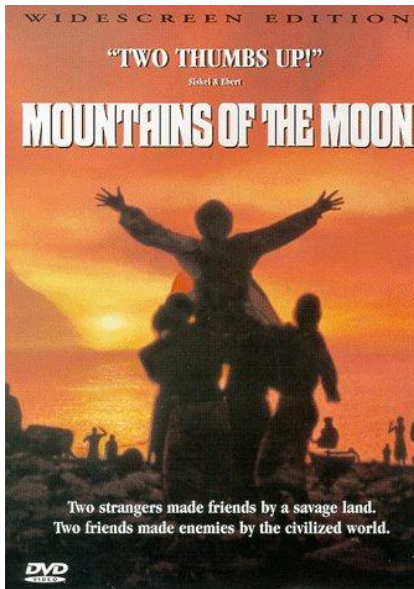

“Mountains of the Moon”

Les dues cares de la ciència

Ramon Breu

SINOPSI

A la dècada dels cinquanta del segle XIX, l'antropòleg i geògraf irlandès sir Richard Burton emprèn la difícil tasca d'endinsar-se a l'Àfrica a buscar les fonts del riu Nil. A partir d'aquí assistirem a intenses aventures i descobriments recollits en els diaris del personatges protagonistes.

La fórmula emprada pel director, Bob Rafelson, és molt propera a la utilitzada pels clàssics del gènere i molt allunyada de l'estil que la fàbrica Spielberg i la seva saga Indiana Jones han practicat. Els tractament del paisatge, el de l'encontre amb pobles indígenes i les vivències físiques dels personatges en aquell entorn desconegut, es plantegen al llarg de tot el film amb un respecte absolut.

El film posa sobre la taula dues maneres diferents de veure Àfrica. Així, els dos exploradors protagonistes, Burton i Speek, mantindran davant l'objectiu que volen assolir, actituds diferents. Per a Burton serà un viatge plantejat com la possibilitat d'aprendre i conèixer. Speek, en canvi, voldrà aconseguir ampliar el domini sobre un territori i una població que menysprea. Les seves discrepàncies s'intensificaran a Londres, on els interessos de la comunitat científica els faran enemistar-se definitivament. El film, a més, planteja també qüestions molt interessants com les relacions entre els científics i els mecanismes de dominació.

FITXA DE LA PEL·LÍCULA

Director: Bob Rafelson
 Distribució: RCA / Columbia
 Música: Michael Small
 Director de fotografia: Roger Deakins
 Productor: Daniel Melnick
 Guió: William Harrison i Bob Rafelson
 EUA 1990

El film es basa en la novel·la biogràfica de William Harrison, *Burton and Speke*, i en els diaris del capità Richard Burton i del tinent John Hanning Speke.

Intèrprets: Patrick Bergin (Capità Richard Burton); Iaian Glen (John Hanning Speke); Richard E. Grant (Oliphant); Fiona Shaw (Isabel); John Savident (Lord Muchison); James Villiers (Lord Oliphant); Adriaan Eawlines (Edward); Peter Vaughan (Lord Houghton); Delroy Lindo (Mabruki); Bernard Hill (Dr. Livingston).

ACTIVITATS

- 1.- Quin és l'objectiu de l'expedició de Burton i Speke?
- 2.- De qui és l'expressió "les Muntanyes de la Lluna"? Què hi passa a les Muntanyes de la Lluna?
- 3.- L'acció de la pel·lícula comença l'any 1854, a la costa est africana, a Somàlia. Feu un dibuix esquemàtic de la costa oriental africana, tot situant Somàlia. Busqueu informació sobre Somàlia i redacteu un brevíssim resum de la seva història i dels seus problemes actuals.
- 4.- Burton i Speke són molt diferents. Feu-ne una descripció, tant física com del seu caràcter. Recolliu, en el vostre comentari, les diferents relacions que tenen amb els indígenes i la seva cultura, així com els diferents interessos que tenen respecte Àfrica i els descobriments geogràfics.
- 5.- Burton i Speke troben, inicialment, un llac, el llac Tanganika. Creuen que es tracta de les fonts del Nil, però, un cop explorat veuen que no ho és. Feu un dibuix del llac Tanganika, assenyalant els països que banya.
- 6.- Per a alguns il·lustres membres de la societat científica londinenca, un factor de desprestigi del capità Burton és el fet que és irlandès. Com us ho expliqueu això?
- 7.- En el tram final de la pel·lícula, la Reial Societat Geogràfica organitza un debat públic entre Burton i Speke. Quin és l'objectiu del debat? Qui l'arbitra?
- 8.- En aquest debat Burton diu, entre d'altres coses, això: *Si els meus viatges, els meus llibres tenen algun significat, si la geografia té significat és per fer-nos aixecar la mirada dels nostres egoïsmes i dirigir-la cap a un món complex i magnífic.* Explica què vol dir.
- 9.- Per què creus que Speke es suïcida?
- 10.- A la darrera seqüència, Burton col·labora amb l'escultor que està fent un bust de Speke, aconseguint un rostre més real del seu antic amic. Quin valor simbòlic té aquesta acció?

EL COLONIALISME EUROPEU DURANT EL SEGLE XIX

Durant la segona meitat del segle XIX es va produir una gran expansió de les potències europees. El fet colonial era ja conegut, ja que Espanya i Portugal havien construït i mantingut grans imperis durant l'Edat Moderna, però en aquests moments la majoria de les colònies espanyoles ja havien arribat a la independència.

El colonialisme del segle XIX va ser diferent del dels segles anteriors. Els europeus ja no buscaven únicament or, plata o productes exòtics. Buscaven mercats per vendre-hi els seus productes manufacturats, elaborats amb primeres matèries que obtenien de les mateixes colònies, ja que Europa no podia subministrar tot el que la seva indústria necessitava i ho buscava en altres continents.

Les colònies eren, a més, un bon lloc per invertir-hi els capitals guanyats en la indústria mitjançant, per exemple, l'exploració de plantacions, que produïen molt beneficis.

Per altra banda, les classes dirigents europees creien que una nació no era poderosa mentre no posseís colònies; *un gran poble ha de tenir una missió per complir en el món*. Rudyard Kipling ("El llibre de la selva") parla de la superioritat de la raça i del temperament saxons.

També es va estendre per tot Europa la consciència de la missió civilitzadora pròpia de la *raça blanca*, encarregada de portar el seu mode de vida a altres continents. Les esglésies catòlica i protestant es dedicaren a evangelitzar els pagans...

Els imperis europeus van dominar enormes territoris africans i asiàtics, mitjançant la intervenció militar i política, però també va començar a aplicar-se una nova forma de domini basada en la dependència econòmica. Això va donar peu a l'aparició de dues zones mundials marcadament diferenciades, la primera industrialitzada, que va mantenir un ritme d'expansió constant gràcies a la concentració de la indústria i dels diners; i la segona sotmesa als països industrialitzats i amb una situació econòmica que depenia de la metròpoli.

L'imperialisme colonial és un fenomen crucial de la història contemporània. Al segle XIX Europa desborda d'homes i de diners; du les seves idees i els seus negocis a tot arreu. Sotmet molt pobles d'altres continents. Els exploradors europeus arriben a les terres, fins aleshores inaccessibles, de l'interior de l'Àsia, escalen serralades, guanyen els pols. Les grans nacions forgen els seus imperis. El regne Unit i França controlen un món repartit entre els països poderosos.

L'Àfrica esdevé una mena de pastís. Les grans potències n'ocupen el litoral; viatgers com Burton, Speke, Livingstone o Stanley remunten les valls fluvials cap a regions misterioses. A la Conferència de Berlín de 1885 els governs tracten de delimitar les àrees de repartiment. Jules Verne va captar a la novel·la "Cinc setmanes en globus" la

curiositat europea per conèixer les fonts del Nil, a les muntanyes remotes de l'Altiplà dels Llacs.

Els sectors més revolucionaris, dins dels països industrialitzats, van criticar l'explotació i la violació dels drets de les colònies. Malgrat això, els governs europeus es van llançar a la conquesta del món. La curiositat que suscitaren els viatges d'explotació o la mitificació dels exploradors, com es mostra al film "Les Muntanyes de la Lluna", van contribuir a afeblir la resistència inicial a la colonització.

L'IMPERI BRITÀNIC

Durant el segle XIX, Londres fou la capital del món. El Regne Unit posseïa un imperi de 33 milions de quilòmetres quadrats i 450 milions d'habitants, aproximadament la quarta part de la població mundial.

Un crisi econòmica, al darrer terç del segle XIX a causa de males collites i de l'aparició de productes barats dels Estats Units i d'Alemanya, va induir molts anglesos a cercar fortuna lluny de la seva pàtria. De 200.000 a 300.000 britànics sortien cada any, primer cap als Estats Units, després cap a les colònies. La rapidesa de les comunicacions va permetre de proveir el Regne Unit de productes barats. Chamberlain, arran del seu nomenament com a ministre de les colònies, impulsà aquest intercanvi d'homes i articles i afirmà que l'Imperi era el comerç.

La forma de control colonial anglès va ser dual:

- Territoris poblats principalment per emigrants anglesos. Aquests territoris gaudien d'una certa autonomia de govern de la metròpoli. La reina era representada per un virrei, generalment membre de la família reial. El Canadà, Austràlia i la Unió Sudafricana van ser alguns d'aquests dominis.

- La resta de l'Imperi Britànic eren colònies sense cap autonomia política, destinades sobretot a proporcionar matèries primeres. La població autòctona hi predominava sobre la immigrada. L'Índia i la major part dels territoris d'Àfrica en són un exemple. També es van obrir mercats a l'Extrem Orient, com ara a la Xina (Hong Kong).

ACTIVITATS

1.- Dibuixeu una mapa de l'Àfrica Occidental, on aparegui el naixement i la desembocadura del Nil, així com els països i les ciutats més importants per on passa aquest riu.

2.- L'època d'esplendor de l'Imperi Britànic coincideix amb el regnat de la reina Victòria. Busqueu informació sobre aquesta reina, indicant els anys en què regnà i el nom amb el què es coneix aquesta època.

3.- Creieu que el colonialisme del segle XIX ha tingut repercussions durant els segles posteriors (segles XX i XXI)? Expliqueu-les.

4.- Investigueu sobre la Conferència de Berlín de 1885: països participants, debats, conclusions... En aquesta conferència hi havia dues tesis en lluita, per una banda hi havia potències que pretenien aprovar com a principi que el dret a la colonització europea corresponia al país europeu que havia descobert els territoris; mentre que altres estaven a favor de que la potència ocupant era la que havia de tenir tots els drets de domini. Quina postura devia guanyar?

LA POLÍTICA IMPERIAL BRITÀNICA: PARLEN GLADSTONE I CHAMBERLAIN.

Dos destacats homes d'estat britànics del segle XIX, Gladstone i Chamberlain ens expliquen la seva visió sobre la política imperial del Regne Unit en dos fragments de sengles discursos:

Gladstone. Discurs a Forters Hall, Dalkeith. 26-11-1879:

Id desde el sur de África a las montañas de Asia Central. Entrad en las altas colinas de Afganistán tal y como estaban el invierno pasado, ¿y qué vemos? Me temo que un espectáculo aún más triste que el que se contempla en la tierra de los zulús... Habéis visto que durante el pasado invierno, de vez en cuando se han realizado ataques contra las fuerzas británicas desde uno u otro pueblo, y que debido a ello se ha quemado el pueblo. ¿Habéis reflexionado nunca sobre el sentido de estas palabras...? Estas tribus de las colinas no habían cometido un autentica ofensa en contra nuestra. Nosotros,

para conseguir nuestros objetivos políticos, decidimos establecer posiciones militares en su país. Resistieron, pero ¿no habrías hecho vosotros lo mismo? Y cuando saliendo de sus aldeas resistieron, os encontraréis con lo siguiente: que los que salieron fueron sacrificados y la aldea quemada. De nuevo os pregunto; ¿habéis considerado el sentido de estas palabras? Quemar una aldea quiere decir que las mujeres y los niños tienen que salir a morir entre las nieves del invierno.

(...) Recordad los derechos de los salvajes, como les llamamos. Recordad la felicidad de sus humildes hogares, recordad que la santidad de la vida en las aldeas de las colinas de Afganistán, en medio de las nieves invernales, es tan inviolable a los ojos de Dios Todopoderoso como puede ser la vuestra.

**Textos y Documentos de Historia Moderna y Contemporánea.
Barcelona, Ed. Labor, 1987, pág. 184.**

Chamberlain. Intervenció a Birmingham Town Hall. 16-5-1902:

¿Cuál es el objetivo... de naciones como Alemania y otros grandes estados continentales? Está muy claro y no es un secreto. La intención es apartar absolutamente a esta nación, tanto como sea posible, de cualquier comercio provechoso con estados extranjeros, y al mismo tiempo permitir a estos estados extranjeros hundirnos en los mercados británicos. Ésta es la política y observamos que está consiguiendo un gran desarrollo, que las antiguas ideas de libre comercio y libre competencia han cambiado. Nos hallamos frente a grandes sociedades con enormes trusts, y que tienen a su espalda gigantescas riquezas. Incluso las industrias y el comercio que consideramos más especialmente nuestros, incluso éstos, están en peligro (...). En el momento actual, el Imperio está siendo atacado por todos los lados y, aislados como estamos, debemos preocuparnos de nosotros mismos. Hemos de estrechar nuestras relaciones internas, los vínculos del sentimiento, de la simpatía, sí, y los vínculos del interés (...). Si no nos aprovechamos de todas las ocasiones posibles para conservar el comercio británico en manos británicas, estoy seguro de que nos mereceremos los desastres que nos acaecerán infaliblemente.

... Son días de grandes imperios y no de pequeños estados...

**Textos y Documentos de Historia Moderna y Contemporánea.
Barcelona, Ed. Labor, 1987, pág. 184.**

ACTIVITATS

- 1.- Resumiu, en poques ratlles, les posicions de cadascun dels dos polítics britànics.
- 2.- Cerqueu informació dels dos polítics i feu-ne un petit retrat biogràfic. A quines postures polítiques i socials representen?

3.- Gladstone parla del sud d'Àfrica, de les muntanyes de l'Àsia Central... En un planisferi marqueu amb un mateix color totes les possessions de l'Imperi Britànic, en l'època dels dos textos que hem llegit.

EL DOCTOR LIVINGSTONE

A “Les Muntanyes de la Lluna”, hi apareix el Dr. Livingstone, un home que és una autèntica llegenda. Explorador i missioner escocès, David Livingstone (1813-1873) fou molt popular per les seves expedicions geogràfiques a l'Àfrica Oriental i Occidental. Explorà el Kalahari, la regió del llac Tanganika (on el trobà Stanley), navegà pel Zambesi i descobrí les cascades de Victòria. Durant una expedició a la recerca de les fonts del Nil, va morir víctima de la disenteria i la fatiga.

El Dr. Livingstone va passar a la posteritat per una curiosa anècdota: explorant la regió del Tanganika, es van perdre les comunicacions amb ell durant més de dos anys. Pensant que havia estat fet presoner o que havia mort, un diari nordamericà, d'àmplia tirada, el “New York Herald”, encarregà a Henry Morton Stanley, periodista i explorador, que el trobés i, sobretot, que fes un reportatge sobre les seves aventures.

Stanley trobà Livingstone a la riba oriental del Tanganika, on havien estat, anys abans, Burton i Speke. Stanley quan trobà el Dr. Livingstone, després de recorreguts inacabables de centenars i centenars de quilòmetres, després de nombrosos problemes i penalitats, li digué: *El Dr. Livingstone, suposo?*, frase que es feu famosa i demostrativa de la tòpica flegma britànica.

Llegim com Stanley explicà la trobada:

Encara érem a dues-centes passes del poble; la multitud impedia que avancéssim; els àrabs i (el meu ajudant) Vouangouana apartaven els indígenes que volien saludar-me, ja que em consideraven com un dels seus.

(...) Mentre avançava lentament, vaig observar la seva pal·lidesa i el seu aspecte de fatiga; portava uns pantalons grisos, una jaqueta vermella, i una gorra blava amb

galonet d'or. Hagués volgut córrer cap a ell; però em vaig sentir covard davant d'aquella multitud; hagués volgut abraçar-lo; però ell era anglès, i jo ignorava com em rebria.

Vaig fer, doncs, el que em va inspirar la covardia i un fals orgull; em vaig apropar deliberadament, i vaig dir traient-me el barret:

- *El Doctor Livingstone, suposo?*
- *Sí, cavaller – va contestar amb un benèvol somriure.*

Llavors, ens vam donar la mà.

- *Dono gràcies a Déu - vaig dir - perquè m'ha permès trobar-vos*
- *Em considero feliç per ser aquí per i saludar-vos – em va respondre.*

Sir Henry M. Stanley. Viaje en busca del Dr. Livingstone al centro del África. Madrid. Ediciones Anjana. 1981. pàg. 144.

[Traducció de CinEscola.info]

ACTIVITATS

1.- De disenteria va morir el Dr. Livingstone. També a la pel·lícula diversos homes que acompanyen Burton i Speke moren de disenteria, prop del Tanganika. Busqueu les característiques d'aquesta malaltia i esbrineu per què es patia.

2.- S'ha dit que aquests exploradors no eren pas *descobridors* de res, ja que els rius, les terres, les muntanyes que recorrien *ja estaven descobertes* pels pobles africans que hi vivien. Què en penseu d'això?

3.- Com descriuríeu el Dr. Livingstone que surt al film?

HENRY MORTON STANLEY, L'EXPLORADOR QUE VA TROBAR EL DR. LIVINGSTONE O LA CARA MÉS SINISTRE DEL COLONIALISME

Henry Morton Stanley, 1872

Stanley, periodista del “New York Herald” es va fer famós per aconseguir trobar el Dr. Livingstone, que estava perdut al cor d'Àfrica. Stanley, que ha passat a la història com un gran i esforçat heroi, era en realitat un personatge pèrfid i cruel, autor de força assassinats, tal com han demostrat diversos estudis recents (Pilar Rubio. *Mentiroso patològic* EPS, 5 de juny de 2005).

Sembla que cap dels seus acompanyants, per les seves expedicions africanes, va sobreviure a la duresa dels seus mètodes. En una ocasió, un dels seus ajudants, embogit pel patiment i ja moribund, va disparar a la tenda de campanya

del seu cap, mentre ell era dins. Mai va quedar ni un sol testimoni que pogués donar una versió alternativa a la dels vibrants relats que Stanley publicava quan tornava dels seus viatges.

Després de quedar-se amb el Dr. Livingstone uns mesos, va tornar a Anglaterra i se'n va adonar que, malgrat el seu esforç, els anglesos menyspreaven la seva gesta perquè el consideraven un vulgar periodista americà (en realitat era gal·lès, de pare desconegut i emigrat a Amèrica..., aspectes que ell tractava d'amagar).

En certa ocasió va recórrer l'Àfrica des de la costa oriental a l'occidental en 999 dies. Una boja cursa que li servia per avançar amb un ritme frenètic. D'entre les tones d'equipatge transportava un autèntic arsenal destructor format per rifles, fusells de percussió, altres de canó doble, revòlvers... Els seus homes avançaven en un temps rècord, perquè disparaven a matar contra els indígenes i deixaven abandonats els malalts.

Quan Stanley va deixar de treballar per Gordon Bennett, propietari del New York Herald, es va posar a les ordres d'un dels personatges més sanguinaris de la història dels darrers segles, el rei de Bèlgica Leopold II, que va convertir l'enorme regió del Congo "en un dels més grans camps de mort de l'edat contemporània", en paraules d'Adam Hochschild, autor de "El fantasma del rei Leopold". El rei va contractar a Stanley perquè establís les bases comercials que li permetessin apropiarse d'aquest enorme territori i explotar-lo comercialment en règim d'esclavitud per al seu benefici personal. Sota l'hàbil disfressa d'interessos humanistes, el rei Leopold va enganyar la comunitat de científics i exploradors europeus, i durant vint-i-un anys (entre 1885-1906) va perpetrar un grandios genocidi, comparat a l'Holocaust o al Gulag. Es parla d'entre cinc i vuit milions de víctimes mortals.

Stanley, efectivament, *va establir les bases comercials*, va cobrar un generós sou de les arquies belgues i va col·laborar estretament amb la política del rei belga.

ACTIVITATS

- 1.- Què pretenia el colonialisme europeu del segle XIX? Quins països eren les màximes potències colonials?
- 2.- La desmitificació de personatges històrics és un fet habitual. Quins altres personatges coneixeu que han estat desmitificats.
- 3.- Elaboreu una petita biografia del rei Leopold II de Bèlgica.
- 4.- Feu una investigació sobre el Congo: història, problemes actuals, règim polític, demografia, etc.